

Proje Tabanlı Öğrenme ile İşletme Ekonomisinin ve Çevre Bilincinin Öğretilmesi

Dilber ULAŞ¹

Özet:

Bu çalışmada “İşletme Ekonomisi” dersi kapsamında Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, 1.sınıf öğrencilerine yaptırılan “Tohum Kalem” projesinin uygulanma süreci ve proje sonunda elde edilen faydalar açıklanmaktadır. Tohum Kalem, kalem olarak kullanıldıktan sonra toprağa ekilerek sulandığında kendiliğinden eriyen, tohumun toprakla buluşmasıyla yeşeren bir kalemdir. Öğrencilere hangi konuyu nasıl araştırabilecekleri ile ilgili bir yönerge verilmiş ve zaman planı yapmaları istenmiştir. Projede tohum kalem içinde yer alabilecek tohum türü, hedef pazar olarak kimlerin belirlenebileceği, tohum kalem tedariki, üretim, maliyet, finansman, pazarlama, satış süreçleri projeye gönüllük esasına göre katılan öğrenciler tarafından araştırılmıştır. Öğrencilerin temel işletmecilik fonksiyonlarını ekip çalışmasıyla araştırmaları, fizibilite etüdü yaparak Canvas iş modelini hazırlamaları istenmiştir. Amaçlanan; işletme ekonomisi dersinde işlenen bazı konuların aktif katılımı ile öğretimi, çevre bilincinin artırılması, öğrencilerin araştırma, çözümleme, değerlendirme yeteneklerinin geliştirilmesi, yöneticilik konusunda kazanım elde etmeleri, proje temelli öğrenmeyle ekip çalışmasını görmeleridir. Sosyal sorumluluk projesi olarak gerçekleştirilen bu projeden kalem satışıyla elde edilen gelir, öğrencilerin kendi belirledikleri “Tohum Otizm Vakfı, Fişek Çalışan Çocuklar Vakfı, Cam kemik Derneği ve Mor Çatı” sivil toplum kuruluşlarına bağışlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre koruma bilinci, tohum kalem, proje temelli öğrenme, ağaçlandırma, işletme ekonomisi

¹ Prof.Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, ulas@politics.ankara.edu.tr

Business Economy and Environmental Consciousness with Project Based Learning

Abstract:

In this study, the process of "SeedPen" Project made by Ankara University, Faculty of Political Sciences, Department of Business Administration, 1st grade students within the scope of "Business Economics" course and the benefits obtained at the end of the Project are explained. The seeded pen is a pencil that spontaneously melts when it is diluted by adding to the soil after it is used as a pencil, and the seed germinates with the earth. Students are given instructions on how to investigate what is going on and they are asked to make a schedule. In the project, the type of seed that can be placed in the seed pens, who can be determined as the target market, seed pens supply, production, cost, financing, marketing, sales processes have been investigated. Students are required to investigate the basic business functions of the students through team work and to prepare a Canvas business model by conducting a feasibility study. The aim of the Project based learning with active participation, increasing environmental awareness, developing students' research, analysis and evaluation skills, gain managerial skills, and team work. The revenue generated by the sales of pencils from this project, which is realized as a social responsibility project, has been donated to the "Tohum Otizm Vakfi, Fişek Çalışan Çocuklar Vakfi, Cam kemik Derneği ve Mor Çatı" civil society organizations that students determined themselves.

Keywords: *Environmental awareness, seedpen, Project based learning, afforestation, business economy*

GİRİŞ

X kuşağı 1965-1979 yılları arasında doğanlardan oluşmakta olup, genel olarak bu nesil çalışkan, realist ve kanaatkâr olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'nin % 22'sini oluşturan bu kuşak uzmanlar tarafından da "rekabetçi" olarak tanımlanmaktadır. Bu yaş grubunda olan birçok kişi doğayla ilk temaslarının ilköğretimde pamuk arasında fasulye çimlendirmeyi öğrenme ile başladığını hatırlayacaktır. Türkiye'de örgün eğitim çerçevesinde, çevre eğitimine özel bir müfredat bulunmamakla birlikte, çevre ile ilgili temel bilgiler ilköğretim ve lise eğitim programlarının içinde yer alan farklı dersler kapsamında verilmektedir. Yükseköğretime ilişkin olarak ise ulusal olarak

benimsenmiş ya da uygulanan belirli bir çevre eğitimi politikası bulunmamaktadır. Üniversiteler, ders programlarını ve içeriklerini kendi kurumsal yapıları içerisinde çözümlenmektedirler. 1980-2001 yılları arasında doğanlardan oluşan Y Kuşağı ise günümüzde iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte çabuk sıkılabilen, her şeyi internetten kolayca bulabilen, uygulamanın içinde olmak isteyen bir kuşaktır. Bu kuşak özgürlüğüne düşkün, teknoloji hayranı olan gençlerden oluşmakta olup, küreselleşen bir ekonomi ve kültürlerarası etkileşimin arttığı bir dönemde interneti aktif olarak kullanmakta, küresel çapta bilgiye anında ve kaynağından ulaşabilmektedir. Onlar için önemli olan en hızlı şekilde ve diğerlerinden önce sonuca ulaşmak, yönetimde söz haklarının olması, fikirlerinin dinlenilmesi ve sorularına cevap verilmesidir. Y kuşağı öğrencilerine mevcut bilgileri aktarmaktan çok, bilgiye ulaşma becerilerini kazandırmak günümüzde daha çok önem kazanmaktadır. Türkiye'de yaşayan yaklaşık 76 milyon kişinin %35'i Y kuşağı üyesidir (TUİK, 2013). Türkiye'nin %17'sini oluşturan Z kuşağı ise 2000-2020 yılları arasında dünyaya geldiğine ve geleceğine inanılan kuşak olup, 'İnternet kuşağı' olarak da adlandırılmaktadır. Bu kuşak, yeni teknolojik imkânlarla iletişim ve ulaşım kolaylıkları ile hep bir arada bulunmakta, önceki kuşaktan farklı olarak 'network' gençleri olup, çeşitli ağların üyeleri olabilmektedirler (Adıgüzel, Batur, Ekşili, 2014: 174) 2018 yılında Ankara Üniversitesi'ne giren öğrenciler 1998 yılında doğan Y kuşağı kabul edilen gençlerdir.

Çevre sorunlarının bölgesel kalmayıp küresel özellikler göstermeye başlamasıyla birlikte Birleşmiş Milletler öncülüğünde 1972 yılında Stockholm Konferansı Düzenlenmiş ve bu konferansta "çevre eğitimi" kavramı üzerinde durulmuştur. Çevre eğitimi için özel bir yapı, var olan ya da çıkması muhtemel çevre sorunlarının karşısında bireysel ve toplu olarak çalışmak için bilgi, beceri, tutum, davranış ve motivasyona gerek duyulduğu vurgulanmıştır. Pek çok etkili tanımla birlikte "çevre eğitimi, çevresel olayları anlamak ve bu sorunlar karşısında bireysel ya da toplumsal olarak uygun önlemler almak, çevreye yönelik tutum, beceri, davranış geliştirmek" olarak belirtilmiştir. 1992-2011 yılları arasında Türkiye'de çevre eğitimi ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerindeki genel yönelimleri ortaya çıkarmak amacıyla 147 yüksek lisans ve 31 doktora tezi incelenmiştir. Özellikle 2004-2007 ve 2008-2011 yılları arasında çevre eğitimi ile ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayıca en yüksek değerlere ulaştığı görülmüştür. Çevre eğitimiyle ilgili yapılan çalışmalarda araştırma konuları olarak araştırmacıların, genellikle çevreye yönelik tutum, çevre bilgisi, çevre

sorunları ve çevre bilinci gibi genel konulara odaklandıkları ve bu konular etrafında sınırlı kaldıkları görülmüştür. Araştırmacılar çalışmalarında daha öğrenci merkezli, alan gezisi içerikli, yaparak yaşayarak öğrenme merkezli öğrenme öğretme süreçlerine önem verilerek çevre eğitime verilen değerin arttırılabileceğini önermişlerdir (Yılmaz, Aydın, Bahar: 2015). Çevre eğitimi yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Öğrencilere sadece teorik bilgiyi vermek yerine, kendileri araştırarak ve ekip çalışması yaparak bilgiye ulaşmaları, öğrendiklerini uygulamaları için gerekli ortamın sunulması, konuyu daha iyi anlamalarını ve unutmamalarını sağlamaktadır. Örgün eğitimin yanı sıra erken çocukluk döneminin, özellikle tutum ve davranışların yapılanmasında önemli bir dönem olduğu da göz önünde bulundurularak, çevre bilinci ve eğitiminin küçük yaşta başlaması, çevreye yönelik projelerin yaygınlaştırılması önemlidir.

1. İŞLETME EKONOMİSİNDE PROJE TABANLI ÖĞRENME İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE ÇEVRE EĞİTİMİ

Proje tabanlı öğrenme (PTÖ), öğrenci merkezli aktif öğrenme süreçlerinin gerçekleşmesini sağlayan çağdaş bir öğrenme yaklaşımıdır. PTÖ ile öğrenenler, yaşamlarında karşılaşılabilecekleri sorunları, sınıf ve diğer ortamlarda farklı disiplinlerle bağlantı kurarak ve bir senaryo çerçevesinde ele alarak çözmeye çalışırlar. Çünkü proje çalışmaları sırasında öğrenciler insiyatif kullanmakta, sorumluluk alarak seçimler yapmakta ve karar vermektedirler. Bu süreç, öğrencilerin, istek ve amaçlarının peşinden gitmelerine izin vermekte ve bunlar için uygun ortam hazırlamaktadır. Öğrenciler proje çalışmaları için okul dışında ya da okulda birlikte çalışmak arzusunu taşımaktadırlar. Proje ile öğrenciler, ürünler oluşturarak veya tartışmalar düzenleyerek başkalarına fikirlerini anlatma, sonuçları düzenleme, verileri grafik hâline getirme, tahminde bulunma, soruları inceleme ve cevaplandırmaya yönlendirilirler (Ay, 2013:54). Moursund (1999)'a göre, bu öğrenme ortamının veya sürecinin oluşturulması için sınıf etkinliklerinde şu aşamalar yer almalıdır: 1. Hedeflerin belirlenmesi, 2. Yapılacak işin ya da ele alınacak sorunun belirlenip tanımlanması, 3. Sonuç raporunun özellikleri ve sunuş şeklinin belirlenmesi, 4. Değerlendirme ölçütlerinin ve yeterlilik düzeylerinin belirlenmesi, 5. Grupların (takım) oluşturulması, 6. Alt sorunların ve bilgi toplama sürecinin belirlenmesi, 7. Projede yapılacak işleri ve sürelerini gösteren bir çalışma takviminin oluşturulması, 8. Kontrol

noktalarının belirlenmesi, 9. Bilgilerin toplanması, 10. Bilgilerin raporlaştırılması, 11. Projenin sunulmasıdır (Erdem ve Akkoyunlu, 2002).

“İşletme Ekonomisi” dersinde işletmecilik fonksiyonlarının sürdürülebilirlik konularıyla ilişkilendirilerek öğretilmesi ile çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğin önemi üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmada İşletme Bölümünde okuyan öğrencilere yaptırılan sosyal sorumluluk projesi ile “İşletme Ekonomisi” dersi kapsamında işlenen fonksiyonları uygulama içinde öğrenmelerine, farklı disiplinlerle işbirliği yapmalarına, çevre koruma bilgilerinin arttırılmasına ve farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Okul öncesi eğitimden üniversiteye kadar, çok değişik düzeylerdeki eğitim kurumları, çevre bilincini ve sevgisini yerleştirmede önemli bir fonksiyona sahiptir. Çevre bilinci ve duyarlılığının geliştirilmesi gerektiği konusunda herkes hemfikir olmakla birlikte bu işi kimin, nasıl yapacağı konusu açık bir şekilde ortaya konulmamaktadır (Kavruk, 2002). Çevre bilinci eğitimleriyle amaçlanan ekolojik duyarlılığı artırma, çevreye karşı pozitif yaklaşımları geliştirme ve doğal kaynakları korumaya yardımcı olmaktır. Çevre eğitimleri sayesinde birey ve grupların, çevre konusunda pozitif anlamda önemli davranış ve tutum değişikliklerine gidebileceği savunulmaktadır (Trehwella et al. 2005). Çevrenin korunması ve gelecek nesillere sağlıklı bir çevre bırakmak için işletmelerin, kurumların, sosyal grupların, üniversitelerin koordineli bir şekilde çalışması, çevre bilincinin artmasını ve bu bilincin davranış değişikliğine dönüşmesini kolaylaştıracaktır.

Türkiye’de lise öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin çevre bilincinin sosyo-ekonomik düzeye bağlı olmadığı bulunmuştur (Uzun ve Sağlam, 2005). Uzun ve Sağlam’a göre öğrencilerde var olan çevre bilinci, verilen eğitimin niteliğine, öğretmenlerin etkililiğine ve aileye bağlıdır (Taşkın, Şahin, 2008:3). Ankara’da yer alan üniversitelerin Peyzaj Mimarlığı (Ankara Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi), Çevre Mühendisliği (Orta Doğu Teknik Üniversitesi) ve Şehir ve Bölge Planlama (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Gazi Üniversitesi) lisans programlarının birinci ve dördüncü sınıflarında okuyan 213 öğrenci ile gerçekleştirilen anket çalışması sonucunda; çevre ile ilgili konularda farkındalık ve duyarlılık seviyesinin öğrencilerin okudukları sınıflardan bağımsız olduğu ve çevresel sorunlar ve kaynakların korunması konusunda kavramsal olarak bilgi sahibi olsalar da gündelik yaşamlarında tutum ve davranış biçimlerinin aynı seviyede olmadığı saptanmıştır. Öğrenciler hem birinci sınıf hem de dördüncü sınıf

öğrencilerinin çevre kavramını bile tam ve doğru olarak ifade edemedikleri belirlenmiştir. Sonuç olarak söz konusu lisans programlarında çevre ile ilgili verilen derslerin tutum ve davranışları yönlendirmedeki etkinliğinin sorgulanması gerekliliği ve yükseköğretim kurumlarında çevre eğitimi konusunda ulusal strateji ve politikalara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Bir diğer önemli sonuç TEMA, Greenpeace ve DHKD öğrenciler arasında sıklıkla bilinen organizasyonlar olsalar da, çevre ile ilgili diğer organizasyonlar konusunda öğrencilerin bilgili olmaması, bilgili olduklarına ise katılım göstermedikleri, çevre ile ilgili etkinliklere katılım göstermedikleri dikkati çekmiştir. Okudukları lisans programları dikkate alındığında öğrencilerin yaklaşık yarısının (44,1) Kyoto Protokolünü ve büyük kısmının (76,5) küresel iklim değişikliğinin olası etkilerini bilmiyor olması dikkat çekicidir. Özellikle çevre ile ilgili konularda karar verme, planlama, tasarım ve yönetim konusunda profesyoneller yetiştiren ilgili disiplinlerin lisans seviyesindeki çevre eğitimi içerik, kapsam ve yetkinlik yönünden yeniden gözden geçirilmelidir. Bu konudaki eğitim içerikleri ve yetkinlikleri, bilgi ve farkındalık düzeylerinin artırılmasının yanı sıra, tutum ve davranışları da değiştirmeye yönelik olmalıdır (Oğuz, Çakıcı, Kavas: 2011, 34-39) Bireylerin çevreye yönelik olumlu tutum geliştirmelerine formal eğitim sürecinin özellikle de okul öncesi eğitimin de yardımcı olabileceği birçok çalışmada belirlenmiştir (Taşkın, 2004, s.86; Domka, 2004; Palmer, 1995).

Avrupalı ve Amerikalı yazarlar, doğa-insan ilişkisini kaleme aldıkları eserler ile okurda doğaya dair bir farkındalık yaratmayı amaçlamışlardır. Çünkü insan merkezli bakış açısı, sanayileşme ve modernleşme ile bir araya geldiğinde doğa üzerinde hızla bir tahribat oluşmaktadır. Ağaçların kesilip ormanların tahrip edilmesi ve bunun toprak, hayvan, insan yaşamı üzerindeki olumsuz sonuçları, enerji kaynaklarının azalması, küresel ısınma, mevsim dengelerinin bozulması, sanayileşmenin yarattığı çevre kirliliği, kimyasal maddelerin yanlış kullanımının zararlı sonuçları, nükleer santrallerin doğa ve insan üzerindeki ölümcül etkileri, hayvanların öldürülmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması ile doğanın dengesinin bozulması, su kaynaklarının bilinçsiz kullanımı vb. sorunlarla karşı karşıya olan insanoğlu bu durumun tek sorumlusu olarak görülebilir (Saltık, 2016:112). Çevre bilinci, bireylerin ve toplumların çevre ile dengeli bir şekilde ilişkilerde bulunabilmesi için sahip olması gereken davranış, tutum ve düşünce şeklidir. Çevre bilincinin temelinde insanların çevreyi tahrip etmeden, ondan yararlanma ilkesi yatmaktadır. Çevre bilinci eğitiminde bireylerin duyarlılıklarının artırılması

önemli olup, bireyin çevre ile ilgili bir sorunun kendisini de ilgilendirdiği bilincine varması sağlanmaktadır. Bu bilince varan bir sorunun giderilmesi konusunda bir sorumluluk duyuyor mu? ve bu konuda bir şeyler yapması gerektiğine inanıyor mu? Bu konuları sorgulamakta ve sorunu çözmek için bilgi ve becerilerini artırma ihtiyacı duymaktadır. Yani bu sorunu gidermek için ne yapmalıyım sorusuna cevap aramaya başlamaktadır. Son aşamada ise karar vermekte ve harekete geçmektedir. Bu aşamada yapılması gereken eylemlere karar verip, bu kararın gereğini yerine getirmeye çalışmaktadır (Landers, Naylon, Drewes: 2002). Çevre bilincinin derecesine göre bilincin farklı “derinleşme düzeyleri” bulunmaktadır. (Vaizoğlu, Temel, Aydoğan vd:2005: 155) “Birinci düzey”, çevre insan ilişkilerinin, çevre sorunları yarattığı bilgisine sahip olmak ama kendi davranışlarını değiştirmemek ve başkasının değiştirmesini de talep etmemektir. “İkinci düzey”, kendi davranışlarını değiştirmemek ancak başkalarının değiştirmesini talep etmektir. “Üçüncü düzey” kişinin çevreyle ilişkisini sorumlu olarak kurmasıdır. “Dördüncü düzey” kişinin sorumlu davranmasının yanı sıra, başkalarının sorumlu davranmasını sağlamaya çalışmak, sorumlu devlet organlarını uyarmak, sivil toplum kuruluşları içinde örgütlenmektir. “Beşinci düzey” ise çevre sorunlarının çözümü için maddi fedakârlıkta bulunmaktır.

Tohumlu Kalem, tepesinde bulunan kapakçıkta karaçam tohumunun bulunduğu, toprağa ekildikten bir süre sonra tohumun toprakla buluşmasıyla yeşeren, fidan haline gelen, diğer taraftan doğaya zarar vermeyen malzemelerle üretilen kalemin kalem olarak kullanılabilirdiği bir kalemdir. “İşletme Ekonomisi” dersini alan öğrenciler gönüllülük esasına göre projeye katılmış, 4-5 kişilik ekipler oluşturulmuş, ekip içinde görev dağılımı yapılarak ve tohum kalemin hammaddesinden, tasarım, üretim ve satış sürecine kadar her aşama ekipler tarafından araştırılmıştır. Onaltı ekip oluşturulmuştur. Her ekip kalemin üzerinde bulunması için kendi sloganlarını belirlemiş, onaltı slogandan altmış kişinin oylamasıyla üç slogan seçilmiş ve bu üç sloganın bulunduğu 1000 adet karaçam tohumlu kalem 2017 yılı için üretilmiştir. Öğrencilerin belirlediği ve seçilerek ilk üçe giren sloganlar, “Tuttuğun kalem, ektiğin ağaç olsun!, Hayal ettiğin doğa, kaleminin ucunda!, Kalem biter, hayat başlar!” olarak belirlenmiştir.

2. PROJENİN AMACI, UYGULAMA YÖNTEMİ VE KISITLARI

Projenin birden fazla amacı bulunmaktadır. Bunlardan birisi İşletme Ekonomisi dersinde işlenen konuların uygulama içinde araştırılmasına yöneliktir. İşletme Ekonomisi” dersi kapsamında tohum kalemin içinde yer alan hammadde, yardımcı malzeme olarak nelerin kullanılabilceğinin araştırılması, tedarikçi seçiminde kullanılacak kriterlerin belirlenmesi, üretim, maliyet, finansman, pazarlama süreçlerinin uygulama içinde araştırılarak öğrenilmesidir. Bir diğer amaç çevre eğitime yöneliktir. Bu amacı gerçekleştirmek için “sürdürülebilirlik” kavramının araştırılması, çevreye duyarlı olma, çevre bilincinin oluşması konularında öğrencilerin çevrelerinde en az 4-5 kişiyi etkilemesi, doğa, çevre bilinci konusunda farkındalık oluşturulması, “hangi tohum nasıl, hangi iklimde, kimler tarafından tercih edilir?” konularında bilgi edinilmesi istenmiştir. Dağıtılan tohum kalemlerin fidan haline getirilmesi başarılırsa, 2018 yılında A.Ü. S.B.F ağaçlandırma faaliyetinin yapılması planlanmıştır. Bir diğer amaç ise proje sosyal sorumluluk projesi olduğundan tohum kalemlerin satışından elde edilen gelirin, öğrencilerin kendi belirledikleri dört sivil toplum kuruluşuna aktarılması ile ilgilidir. Bu amacı gerçekleştirmek için öğrencilerin bu sivil toplum kuruluşlarını neden seçtiklerini araştırmaları ve çevrelerini bu kuruluşların amaçları, çalışmaları hakkında bilgilendirmeleri istenmiştir. Her grup gelirin aktarılmasını istediği Sivil Toplum Kuruluşunu (STK) neden seçtiğini sunum sırasında açıklamış ve oylama sonucu dört STK belirlenmiştir. Öğrencilerin oylama sonucu belirledikleri STK’lar; Tohum Otizm Vakfı, Fişek Çalışan Çocuklar Vakfı, Cam Kemik Derneği ve Mor Çatı’dır.

Projenin uygulanması sürecinde gönüllülük esasına göre proje yapmaya karar veren 64 öğrenci, onaltı gruba ayrılmış, her ekip 4-5 kişiden oluşmuş, ekip içinde görev dağılımı yapılmış ve ekipler tohum kalemin hammaddesinden, üretim ve satış sürecine kadar her aşamayı örnek çalışma takvimine (Tablo 1) ve Canvas iş modeline (Tablo 2) göre araştırmıştır. Ne tür tohumların kalemde kullanılabilceği, hangi tohumların tercih edildiği, tedarikçi seçiminde önem verilmesi gereken konular, üretim maliyeti, tasarımı, pazarlama ve satış stratejileri araştırılmıştır. Verilen yönergede izlemeleri gerek süreç, çalışma takvimi açıklanmış ve her bir öğrencinin “Çevreye duyarlı olma, çevre bilincinin oluşması” konularında en az 4-5 kişiyi etkileyebileceği belirtilmiştir. Ekipler dekanlıktan alınan izin doğrultusunda stand açarak satış yapmış, belirledikleri STK’lar hakkında tohum kalem satın alanları bilgilendirmiştir. Öğrenciler tohum kalemleri satarken, çevre koruma bilincinin oluşması konularında çok sayıda kişiyi etkilemiş, kalem satın alanlara tohumun nasıl fidan haline getirileceği açıklanmış, iletişim bilgileri verenlere ağaç dikimine gidileceği tarih bilgisinin e-posta ya da sosyal medya hesaplarından (instagram, twitter, facebook) paylaşılacağı açıklanmıştır. Yönerge olarak örnek çalışma takvimi (Tablo 1) ve “Kanvas İş Modeli” (Tablo 2) ekiplere verilmiş ve araştıracakları konuları bu yönergelere göre araştırmaları, Kanvas iş modelini kendi ekip arkadaşlarıyla araştırarak doldurmaları istenmiştir. Proje sonunda katılımcıların görüşleri alınmış ve betimsel nitelikte bir araştırma olarak sonuçlar sunulmuştur. Projenin bazı kısıtları bulunmaktadır. Şöyle ki; zaman kısıtından dolayı tedarikçi seçiminde en uygun maliyetli ve sadece karaçam tohumlu kalem tedarik eden tedarikçi belirlenmiştir. Tohum kalemde kullanılan karaçam tohumunun kalitesi bilinemediğinden tohumun fidana dönüşmemesi kısıtının olmasıdır. İleride yapılacak projelerde bu kısıtı ortadan kaldırmak için A.Ü. Ziraat Fakültesinden elde edilen farklı türde tohumlar kalemlerde kullanılabilir. Ayrıca ileride tohum kalem konusunda yapılacak projelerde tohumun türüne (örneğin küçük yaştaki çocuklar için maydonoz, marul gibi daha kolay çimlenen, yetişen tohumların kullanılması) önem verilmelidir.

Tablo 1: Örnek Çalışma Takvimi

ÖRNEK ÇALIŞMA TAKVİMİ		
Projede yer alacak başlıca iş paketleri ve bunlar için önerilen zamanlama, iş-zaman çizelgesi halinde verilmiştir.		
ZAMAN	Hafta	
İş Paketleri Tanımı	01-2 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14	
1	Çalışmanın başlatılması ve ön hazırlık çalışmaları, sürdürülebilirlik kavramının, işletme ekonomisi dersi kapsamında temel kavramların, işletmecilik fonksiyonlarının, projenin açıklanması,	X X X X X X X X X X X
2	Gönüllülük esasıyla 4-5 kişilik ekiplerin oluşturulması, ekip içinde görev dağılımı, ekip liderlerinin belirlenmesi, whatsapp grubunun oluşturulması	X
3	Proje ile ilgili bilgilendirme, yönergenin ve her ekibin doldurması için Kanvas iş modelinin ekiplere verilmesi	X X
4	Tohum türleri, tohum kalem (biyo bozular) tedarikçilerinin araştırılması, maliyet, kalite, fiyat, araştırması, prototip, tasarım, zamanında teslimat vb kriterlerin belirlenmesi	X
5	Tohum Kalem için hedef pazarın araştırılması, tohum kaleme talep araştırılması (ilköğretim, üniversite, işadamları, kolejler, futbolcular vb)	X X X X
6	Instagram, twitter, sosyal medya hesaplarından farkındalık oluşturulması, anket, görüşme yöntemlerinin kullanılması	X X X X X X X X
7	Tohum Kalem gelirlerinin yönlendirileceği STK'ların araştırılması, belirlenmesi, ilgili yerlerle işbirliği (tohum türleri için Ziraat Fakültesi, çevreci kuruluşlar vb.)	X X
8	Tohum Kalem tasarımı, üzerinde bulunacak sloganların, logo, afiş geliştirilmesi, değer önerileri olacak sloganların seçilmesi	X X
9	Stand açmak, afiş asmak için dekanlıktan izin alınması, ekiplere kalemlerin teslim edilmesi, kalemlerin ekiplere tutanakla verilmesi, satış yapılması, satış gelirlerinin ekip liderlerinde toplanması, projenin öğrenciler tarafından değerlendirilmesi, sosyal sorumluluk projeleri konusunda beyin fırtınası	X X X
10	Proje ekiplerinin sunumlarının alınması, katılım sertifikası verilmesi	X
11	Elde edilen gelirin Tohum Otizm Vakfı, Fişek Çalışan Çocuklar Vakfı, Cam Kemik Derneği ve Mor Çatı'ya aktarılması	X

3. TOHUM KALEM PROJESİ İÇİN KANVAS İŞ MODELİ

Kanvas İş Modeli Alex Osterwalder tarafından geliştirilmiş ve Eric Ries'in önderlik ettiği Yalın Girişimcilik akımında yer alan bir iş planı hazırlama aracıdır. Tablo 2'de verilen dokuz madde doldurulduğunda, sayfalar dolusu hazırlanan bir iş planının içinde kaybolmak yerine, her şeyi tek sayfada görüp, değişen koşullara göre güncelleme yapılabilen ve başlıklar arasındaki bağlantılar kurulabilmektedir.

Tablo 2: Kanvas İş Modeli

Kanvas İş Modeli				
Kilit Ortaklar	Kilit Etkinlikler	Değer Önerileri	Müşteri İlişkileri	Müşteri Kesitleri
Metin		Metin	Metin	Metin
	Kilit Kaynaklar		Kanallar	
	Metin	Metin		Metin
Maliyet Yapısı		Gelir Kaynakları		

3.1. Müşteri Kesitleri (Segmentleri): Bu maddede öğrencilerin cevaplama gereken soru "Müşterileriniz kim ve ürününüz onların hangi sorununu çözüyor?" sorusudur. Ulaşılmak istenen, hizmet verilmek istenen kurum ve gruplardır. Müşterileriniz neden tohum kalem satın almayı istesin? Aynı kalem herkese aynı şekilde mi sunulacak? Müşteriler üniversitedeki gençler, kreşteki çocuklar, işadamları mı olacak? Kimlere sunulabilir? Çevre bilincinin çocukluk döneminden oluştuğu düşünülerek kreş, ilköğretim çocukları, üniversite öğrencileri, çevreye, doğaya duyarlı herkes müşteri olabilir mi? Satış sırasında insanlar kalemi doğaya ağaç kazandırmak için mi, sivil toplum kuruluşuna destek olmak için mi satın almayı isteyecek belirlenmeye çalışılmıştır.

3.2. Değer Önerileri: Hedef kitleniz neden sizi tercih etsin sorusunun cevabını vereceğiniz bölümdür. Ürün ya da hizmetin özellikleri, müşteriye faydaları, rakiplerinden farklılıkları, pazarın tahmini büyüklüğü ve müşterilerden geri bildirim almak için kullanılacak en temel ürün prototipi. (müşterinin sorununu çözenin veya ihtiyacını karşılamamanın ederi) araştırılmıştır. Tohum kalem fikrinden yola çıkarak, doğayla uyumlu, biyoçözünür malzeme olarak hammaddenin kullanılması, tasarımın özellikleri, hangi tohumların kullanılacağı, kaleme nasıl değer katılabileceği araştırılmıştır. Tohum kalemde kullanılan malzemenin çevreye zarar vermemesi, öğrencilerin hammadde seçiminde çevreye zarar vermeyecek hammadde kullanımına önem verilmesi açısından farkındalık oluşturmuştur. Karaçam tohumu dışında çocuklar için kısa sürede (iki hafta) yetişen maydonoz, fesleğen, yeşil biber, dereotu, domates, kekik, marul turp, roka, kahkaha çiçeği tohumlarının kullanılacağı, böylece kalemlerin daha çok talep göreceği belirlenmiştir. Ekipler farklı tasarımları ve hangi tohumların kullanılacağını araştırmışlardır. Öğrencilerimizin geliştirdikleri farklı sloganlardan oylama ile en çok beğenilen üç slogan seçilerek kalemlerin üzerlerine bastırılmıştır. Çocukların ilgisini daha çok çekmek için; kalemlerin üstüne çizgi film karakterlerinin resimleri basılabileceği belirlenmiştir. Kurşun kalemlerin boya kalemleri olarak tasarlanabileceği ve boyama kitapları ile birlikte satılabileceği (çapraz satış) önerilmiştir. Sınavlarda tükenmez kalem kullanmak zorunda olan gençler için silinebilir mürekkep kullanılarak kalemlerin üretilebileceği, kalemlerde karanlıkta parlayan neon renkler kullanılacağı, futbol takımı renklerine göre üretim yapılabileceği önerilmiştir. Satış öncesi ve sonrası müşteri ile diyaloglar sırasında göze çarpan bazı problemler; kalemin mürekkebinin siyah olmaması, karaçamdan başka tohum olmaması, fiyatının ucuz olmaması, kalemin ucunun kalın olması (0.7gibi) olarak belirlenmiştir. Bu sorunların giderilmesiyle değer önerisi geliştirilebilir.

3.3. Kanallar: Belirlediğiniz hedef kitleye, belirlediğiniz değer önerilerini hangi araçlar vasıtası ile ulaştıracağımızı listeleyeceğimiz başlıktır. Müşterilere nasıl ulaşıyoruz? Nasıl haberdar oluyor? Ürününüzü satacağınız ve dağıtacağınız kanallar nereler olabilir ve nasıl ulaştıracaksınız? İnsanların nereden haberleri olacak? Gerilla pazarlama, alışılmadık dışında taktiklerle ve beklenmeyen yerlerde, beklenmeyen zamanlarda yürütülen pazarlama kampanyalarına verilen isimdir. Paradan çok zaman, enerji ve düşük gücü gerektiren gerilla pazarlama, kulaktan kulağa pazarlama, tele pazarlama,

tshirtler, mektuplar, broşürler vb gibi birçok pazarlama yöntem ve kaynaklarının kombinasyonlarını kullanır. Öğrenciler telif hakkı konularına da dikkat ederek kendi hazırladıkları afişleri kullanmışlardır. Sosyal medyada instegram, twitter, facebook hesapları açılmıştır. Proje ilerledikçe işbirliği yapan ekipler ortaya çıkmış ve takipçilerini aynı hesaba yönlendirerek birleşmişlerdir. İnstegramdan iletişime geçerek kalem talep edenler olmuştur.

3.4. Maliyet Yapısı: İşi yürütebilmek için katlanacağınız sabit ve değişken giderler, ortaya çıkacak tüm maliyetleri ifade etmektedir. Projede üretilecek 1000 adet kalemin maliyeti karşılanmıştır. Sponsorluk alınmamıştır.

3.5. Kilit Aktiviteler: Sunacağınız değer önerisinin yerine gelmesi için yapılması gereken öncelikli işlerin yer aldığı bölümdür. Başarılı olmak için çok iyi şekilde gerçekleştirmesi gereken faaliyetlerdir. Tedarik, üretim, markalaşma, satış, iletişim gibi konuları kapsamaktadır. Ekip çalışmasını kolaylaştırmak, hızlı iletişim sağlamak için whatsapp grubu kurulmuştur. Tedarikçi internetten araştırma yapılarak belirlenmiş, en uygun maliyetli ve zamanında teslimat yapacak olan tedarikçi seçilmiştir. Ondört ekibin geliştirdiği sloganlar oylanmış ve en çok beğenilen ilk üç slogan seçilmiştir. Bu sloganlar “Tuttuğun kalem, ektiğin ağaç olsun!, Hayal ettiğin doğa, kaleminin ucunda! ve Kalem biter, hayat başlar!” ‘dır. Sosyal medya hesaplarından gruplar tohum kalemlerin tanıtımını yapmışlardır.

3.6. Kilit Kaynaklar: Tedarikçiler, hammadde ve diğer kritik gereksinimlerdir. Tedarikçi araştırmak için kriterler belirlenmiş ve doğaya duyarlı olması, kalemin, içeriğinin biyoçözünür olması, maliyet, zamanında teslimat, prototip göndermesi kriterlerine göre tedarikçi firma belirlenmiştir. Zaman kısıtı nedeniyle, inek bayramına üretimin yetiştirilebilmesi için en uygun maliyetle belirlenen tedarikçiden karaçam tohumlu kalemler, belirlenen üç sloganla ürettirilmiştir.

3.7. Kilit Ortaklar: Temel faaliyetlerinizde size yardımcı olacak, işbirliği kurmanız gereken kişiler ya da kurumlardır. Sunduğunuz değer önerilerinin benzerini veren firmalar ile ne türden bir ortaklığa gidebilirsiniz? Hedef kitlenize ulaşmak için hangi kurum veya dernekler ile irtibata geçebilirsiniz? Temel faaliyetlerinizde size yardımcı olabilecek kişi veya kurumlar var mı? Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri bölümü, ilköğretim kurumları, kreşler ve öğrencilerin belirledikleri STK’lar ile iletişime geçilmiştir. Ziraat Fakültesinden Prof. Dr. Gökhan Söylemezoğlu ve Prof. Dr.

Ruhsar Yanmaz hocalarımızın tohum türleri hakkında görüşlerine ve bilgilerine başvurulmuştur. İleride yapılabilecek projelerde A.Ü. Ziraat Fakültesi tohum türlerinin tedarikinde yardımcı olabilecektir. Elde edilen gelirin gideceği STK önerileri alınmıştır. Tohum Otizm Vakfı, Kızılay, Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Vakfı, Mor Çatı, Cam Kemik Derneği, Bisiklet Topluluğu Kask Alımı, LÖSEV önerilmiş ve oylama sonucu Tohum Otizm Vakfı, Fişek Çalışan Çocuklar Vakfı, Cam Kemik Derneği ve Mor Çatı gelirin yönlendirileceği yerler olarak belirlenmiştir. Tohum Otizm Vakfı, Fişek Çalışan Çocuklar Vakfı, Cam Kemik Derneği ve Mor Çatı'dan yetkililer ile iletişime geçilmiş, kalemler satılmazsa destek olunacağı belirtilmiştir. Öğrenciler kalem satışını başarıyla tamamlamışlardır. Ondört ekip, seçtikleri STK'yı araştırarak ve çevrelerini bilgilendirmişlerdir.

3.8. Gelir Kaynakları: Ciro ve kar elde edilebilecek kaynakların araştırılmasıdır. Ürün satışı yapılırken çapraz satış (kalem yanında silgi, not defteri) yapıp yapılamayacağı araştırılmıştır. Kalemde karikatür, imza bulunması, spor takımlarının renklerine göre üretilmesi, çocukların adlarının olması gibi görüşler sunulmuştur. Tohum kalemlerin satışının dekanlıktan izin alınarak inek bayramında (4-5 Mayıs 2017 tarihlerinde) yapılması planlanmıştır. Her ekip, tutanakla teslim aldığı kalemlerin satışını yapmış ve elde ettikleri geliri ekip liderlerine teslim etmiştir. Kalemler satılırken “Çevre bilinciyle yanınızda taşıdığımız bu kalem, İşletme 1. sınıf öğrencilerinin sosyal sorumluluk projesi sonucunda 2017 yılında üretilmiştir” yazısının bulunmasına dikkat edilmiştir. Elde edilen gelir ekip liderlerinde toplanmış, ekip liderleri tarafından öğrencilerin belirlediği üç öğrencinin açtığı ortak hesaba yatırılmıştır.

3.9. Müşteri İlişkileri: Nasıl talep yaratılacağı ile ilgili yöntemlerdir. İnek bayramında stand açılmış, dekanlıktan izin alınarak öğrencilerin kendi geliştirdikleri afişler fakültede asılmış, sosyal medyada instagram, facebook hesaplarından duyurular yapılmıştır. İlköğretim okullarına, Ziraat Fakültesine gidilerek görüşmeler yapılmış, tohum kaleme talep olup olmayacağı, çocukların hangi özelliklerde tohum kalem istedikleri araştırılmış, üniversite öğrencileri ile birebir görüşme yöntemi ile anket yapılmıştır. Gönüllülük esasına göre ağaç dikimine katılmak isteyenlerden iletişim bilgileri alınmış ve tohum ekilerek fidan haline geldiğinde seneye dikime gidileceği, sosyal medya hesaplarından duyuru yapılacağı açıklanmıştır. Sosyal medya hesaplarından doğa, çevre, yeşili korumak, ağaç sevgisi konularında

farkındalık oluşturulmuştur. Öğrencilerin kendi yaptıkları çekimler ve görüşmeler sosyal medya hesaplarından duyurulmuştur. İsteyen ekipler sosyal medya hesaplarını birleştirerek işbirliği yapmış ve ekipler kendi hesaplarını ortak instagram hesabına yönlendirerek duyuru yapmaya devam edilmiştir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Doğayı koruma farkındalığının geliştirilmesine yönelik çalışmaların arttırılması ve çevre konularının her düzeydeki eğitim kurumuna entegre edilmesi önemlidir. Çevre eğitimlerinin sadece fen programlarında yer almayıp, eğitime anaokullarından başlanması, çevre eğitiminin tüm yaşam süresince devam etmesi önemlidir. Gönüllü olarak projeye katılan öğrencilerin projeden kazanımları şunlardır:

- İşletme ekonomisinde tedarikçi seçimi, üretim, pazarlama, hedef pazar belirleme, satış, finans, muhasebe, yönetim fonksiyonları uygulama içinde araştırılmıştır. Pazarlama ve satışın kolay olmadığı öğrenilmiştir. Öğrencilerimiz satış yaparlarken insanların ilgisini çeken tarafın “tohumu büyütüp fidan yapma ve fidanı ekip ağaç yapma fikri” olduğunu sunumlarında vurgulamışlardır. Dikim yapıldığında o ağaçta kendi isimlerinin geçtiği bir künye olmasını isteyenler olmuştur.
- Çevreyi koruma, çevre bilincinin önemi anlaşılmış, anket, görüşme yöntemi, sosyal medya kullanımı, fizibilite etüdü öğrenilmiştir. Kreşten ilköğretime, üniversiteli gençlerin “sürdürülebilirlik” kavramının anlamını ve önemini anlamaları, doğa, çevre bilinci farkındalığının oluşturulması, hangi tohum nasıl nerede ne şekilde üretilir bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Tohum kalemin ilköğretimde yaygınlaştırılması sağlarsa, farklı tohum türleriyle maydonoz, marul, roka, fesleğen, kahkaha çiçeği vb nasıl yetiştiği çok küçük yaşlarda öğrenilebilir.
- Ekip çalışması sayesinde birlikte çalışma, toplantı yapma, planlama, karar alma, eleştirel düşünme, araştırma, iletişim kurma, problem çözme kültürünün öğrenilmesi sağlanmıştır. Kreş, ilköğretim, üniversitelerden farklı disiplinlerle işbirliği yapılmıştır. Proje tabanlı öğrenme disiplinler arası öğrenim fırsatlarına olanak vermiştir.

- Proje tabanlı öğrenmenin zevkli, eğlenceli ve anlamlı öğrenme sağladığı, öğrencilere araştırma, iletişim kurma becerisi gibi beceriler kazandırdığı görüşlerini belirtmişler, ancak projeleri gerçekleştirirken zorluklar yaşandığını ve grup üyeleri arasında zaman zaman fikir ayrılıkları olabildiğini ifade etmişlerdir.
- Proje tabanlı öğrenme, sınıfta oturup dersi dinlemekten hoşlanmayan öğrenciler için iyi bir yöntemdir.
- 1000 TL'ya 1000 adet tohum kalemin üretimi yaptırılmış ve 5000 TL gelir elde edilmiştir. Tohum Otizm Vakfı, Fişek Çalışan Çocuklar Vakfı, Cam Kemik Derneği ve Mor Çatı'ya tohum kalem satışından elde edilen gelir aktarılmıştır.
- “İnsanların Doğayla Kenetlenmesi – Kentte ve Doğal Alanda, Kutuplardan Ekvatora” Uluslararası Çevre Sempozyumuna çevre, tohum kalem, sürdürülebilirlik, iklim değişikliğinin etkileri gibi konularda poster bildiri hazırlayan öğrencilerimizin katılımları sağlanmıştır. Poster bildiri başlıkları ve katılan öğrencilerimiz: “Tüm Dünya Doğaya Sahip Çıkıyor. Ya Siz?” Murat Kara, Ebru Kaya, “Dört Kültür Bir Doğa”, Shams Mamedi, Medina Karimova, Nur Özbek, Sofiyah Romli, Özgecan Boyraz, Esra Piranigi, “Doğa Bilinciyle İnsanları Kenetle ve Yaşama Yön Ver” Talha Karadayı, Nehir Yaşar, Pelinsu Özarar, Betül Durak, “Doğa Sizden Çok Şey Bekliyor”, İlyas Karakılınç, “Naylon İle Doğanın 800 Yıllık Savaşı”, Tugay Ayvaz.
- Projeye katılan öğrencilerimize sertifika verilmiştir, A.Ü. Ziraat Fakültesinden alınan oniki karaçam fidanı projeye katılan ekipler tarafından A.Ü.S.B.F. ön bahçeye dikilmiştir. Çocuklarımıza ve gençlerimize ağaç dikme alışkanlığı sağlanmıştır.
- İki lisans öğrencimiz Erasmus başvurularında “Girişimcilik” dersi almadıkları gerekçesiyle önce rededilmiş, Erasmus Koordinatörümüz Yrd. Doç. Dr.Özgür Aylin Ateş'in bu projede yapılanlar hakkında yurt dışındaki üniversiteye yazılı olarak geri dönüş yaparak bilgilendirmesi ile yurt dışından kabul almışlardır.
- Öğrencilerden bireysel olarak proje hakkında geri bildirimleri alınmıştır. Öğrencilerimizin proje hakkında söylediklerini özetlersek: “Ekip çalışması, farkındalık yaratmak, duyarlılık, rapor hazırlama,

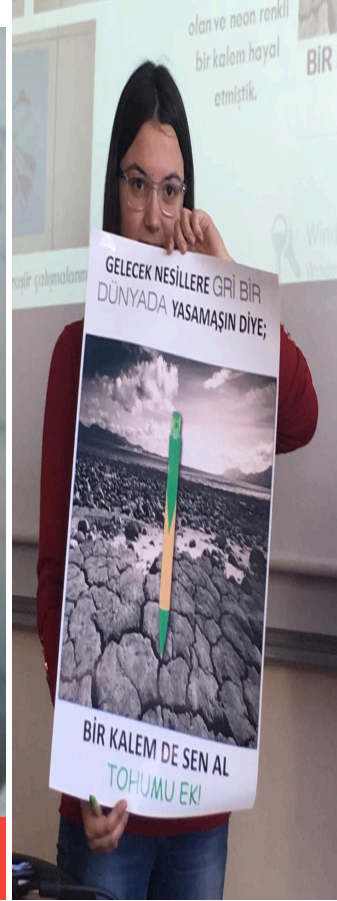
ekip, işbirliği ruhu, Tohum Otizm hakkında bilgi, sabretmek, tohumun ağaç olması, bütün olmak, Tohum Otizm Vakfı, Fişek Çalışan Çocuklar Vakfı, Cam Kemik Derneği ve Mor Çatı gibi Türkiye'de hangi vakıfların olduğunu öğrenmek, eşgüdüm, sürdürülebilirlik, pazarlama, para kazanmanın zorluğu, farklı insanlarla iletişim, yeni satış stratejisi geliştirme, hocaları tanımak, iknayı öğrenme, satışın kolay olmadığını görme, insanların iyiliksever olduğunu görme, uygulamayı görme” dir.

Bir sonraki projede gönüllülük esası yerine herkesin katılımı sağlanabilir. Bir sonraki projede ekipler tesadüfi olarak oluşturulabilir. Çevreyi koruma bilincinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların arttırılması ve çevre konularının her düzeydeki eğitim kurumuna entegre edilmesi, sanayicisinden şehir planlamacısına, öğretmeninden öğrencisine, medyadan sivil toplum kuruluşlarına, devlet kurum ve kuruluşlarından halka kadar bu konuda bir bilinç dönüşümünün sağlanması önemlidir.

Kalem Diye Aldık, Ağaç Çıktı

Kaynakça

- Adıgüzel Orhan, Batur Zeynep H., Ekşili Nisa (2014), “ Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2014/1, Sayı:19, s.165-182.
- Ay Şule (2013), “Öğretmen Adaylarının Proje Tabanlı Öğrenme Ve Geleneksel Öğretime İlişkin Görüşleri” Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [H. U. Journal of Education] 28(1), 53-67.
- Domka, L. (2004). Environmental Education at Pre-school. International Research in Geographical and Environmental Education, 13(3), 258-263.

- Oğuz Dicle, Çakır Işıl, Kavas Safiye, Yüksek öğretimde öğrencilerin çevre bilinci, SDÜ Orman Fakültesi Dergisi SDU Faculty of Forestry Journal 2011, 12: 34-39)
- Palmer, J. A. (1995). Environmental thinking in the early years: Understanding and misunderstanding of concepts related to waste management. Environmental Education Research. 1(1), 35-45.
- Saltık Eylem, “Buket Uzuner’in “Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Su ” Romanında Ötekileştirilemeyen Doğa”,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2016, 17(1), 111-129.DOI: 10.17494/ogusbd.08384.
- Şahin Harun, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/16821>, 5.1.2018
- Taşkın Özgür, Şahin Birgül (2008), “Çevre” Kavramı ve Altı Yaş Okul Öncesi Çocuklar”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl 2008 (1) 23. Sayı, 1-12.
- Taşkın, Ö. (2004). Postmaterialism, new environmental paradigm and ecocentric approach: “A qualitative and quantitative study of environmental attitudes of Turkish senior high school students”. Yayınlanmamış doktora tezi, Indiana University, Bloomington, IN.
- Yılmaz Şirin, Aydın Fatih, Bahar Mehmet (2015) , “1992-2011 Yılları Arasında Çevre Eğitimi İle İlgili Yayınlanan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerindeki Genel Yönelimlerin Belirlenmesi”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 19, Nisan.

